

“כיבוש המלך וסוריה”

א) איתא במסכת גיטין ח' ע"א: "בעו מיניה מר"ח בר אבא, המוכר עבדו לסוריא כמוכר בחו"ל, א"ל — תניחיה. ר"מ אומר עכו כא"י לגיטין, לגיטין אין לעבדים לא, וכ"ש סוריא דמרחקא טובא". ופשוט שאין הספק אי סוריא הוי כא"י או לאו, דא"כ מדוע נסתפקו דוקא גבי מוכר עבדו ולא בשאר מצוות התלויות בארץ, ומשום דהך דינא דגיטין ועבדים איננו חופף דוקא את גבולות א"י. והתוס' בדף ב' ע"א, הוכיחו דראית הגמ' מעכו דא"י, דאע"ג דהוי א"י יש לה דין חו"ל לענין גיטין, כ"ש סוריא. ואפ' למ"ד כבוש יחיד הוי כבוש, ואין דין העבדים תלוי בא"י. ולפ"ו לק"מ מה שהקשה התשב"ץ ח"ג תש' ר' למ"ד כ"י ש"כ וסוריא חייבת בתרו"מ מהתורה מדוע המוכר עבדו לשם יצא לחירות, והרי כל דין דירה בא"י הוא מצד קיום מצוות התלויות בארץ, ובתוס' הנ"ל מוכח שלא כדבריו.

אך עיין רש"י ד"ה — "לעבדים לא" — "דלא מא"י היא", ובד"ה — "כמוכר בחו"ל" — דקנסינן ללוקח משום דעבד שייך במצוות, ואסור לצאת מארץ לחו"ל". מבואר בדבריו דמוכר עבדו לסוריא יוצא לחירות דלאו מא"י היא, וצ"ע דלכאורה אי"ז ספק הגמ' אי סוריא חשיב א"י. ועוד — דסוג' אולא גם למ"ד כ"י ש"כ וחייבת בתרו"מ, וא"כ אמאי הוי חו"ל. ועג"כ בסוג' הגמ' ע"ז כ"א ע"א, דאפ' למ"ד כ"י ש"כ לא גזרו רבנן להשכיר בתים לעכו"ם בכוריא, ומוכח דלא הוי א"י ממש, דא"כ נגזור כבא"י.

והרשב"ץ ישב בת"א דאפ' למ"ד כ"י ש"כ לא הוי ככיבוש רבים ממש, ולא היתה מצות דירה אלא בכ"ר. ולפ"ד עולה דאע"ג דלמצות תרו"מ ולדין "לא תחנם" המבואר לקמן מ"ז, וכן למצות ישוב א"י בסוג', בדין כותבין אונן אפ' בשבת, סוריא חשובה כא"י, לענין אסור לצאת מא"י לחו"ל — הוי כחו"ל.

ושני דינים הם: א) לאשוויי א"י, ולזה בעי כבוש רבים.

ב) לענין תרו"מ ולא תחנם, מצות ישוב א"י סגי בכבוש יחיד אע"ג דלא הוי א"י ממש. ואלו דברים תמוהים, וצ"ע דברי רש"י.

ויותר נ"ל עפ"מ שנסתפק הרדב"ז פ"א מתרומות ה"ג בדין סוריה, וז"ל: "משמע מהכא שאם נכבשה כל א"י, ואח"כ הלך מלך ישראל ע"פ בי"ד וכבש מקומות, אע"פ שאינו מן הארץ שניתנה לאברהם אבינו יש להן קדושה כשאר א"י. ולבי מהסס בה דדילמא דוקא לענין שנוהג בה תרו"מ מן התורה אבל לענין קדושת א"י ממש לא וצ"ע". באור ספיקו דקדושת א"י הוי דוקא בא"י ממש, בגבולות של א"י, ומה דמהני כבוש ואפ' של רבים הוא רק לדין תרו"מ, ומשום דנכבשה ע"י ישראל והוי של ישראל. כלומר ישנה א"י וישנה

הארץ של ישראל, וקדושת א"י היא דוקא בגבולות א"י, ועפ"ז י"ל בכוננת רש"י אע"ג דלענין תרו"מ, ואפילו מצוות ישוב א"י מהני כיבוש מחוץ לגבולות הארץ, אכתי חשיב חו"ל לענין הקדושה, ולמוכר עבדו שיוצא לחירות.

ובחקירה זו עמד המנ"ח מצוה רפ"ד אות ו' וז"ל: "דמצוות התלויות בארץ דהיינו תי"מ ולשו"פ וערלה וחדש ודומיהם זה אינו בגדר קדושה כלל ולא נתחייב א"י בזה אלא מפני שהוא ארצם, והא ראייה דלאחר כבוש ז' עממין כל הארצות שכבוש מלך ישראל מדעת רבים יש להם כל דיני א"י בזה וכו' וראייה ממשנתינו דכלים דתנן א"י מקודשת מכל הארצות דמביאין ממנה עומר ושתי הלחם, ואמאי לא תני דמקודשת מכל הארצות שנוהג בה כל מצוות התלויות בארץ, תו"מ וחלה ולשו"פ אלא צ"ל דזה לא מקרי קדושה כלל וכו'". וכונתנו כנ"ל דכיבוש רבים לא מהני לדין קדושת א"י, אלא דהנך מצוות תליא במאי דהוה ארץ של ישראל, וכ"כ בסדרי טהרות לכלים שם, ועג"כ במנ"ח רט"ז אות י"ג מה שנסתפק במתנות עניים לאמר דתלו בקדושת הקרקע בדוקא, ולפ"ז אפשר דאפ' למ"ד כ"י ש"כ מבטל מהעבד מצוות התלויות בקרקע.

ב) בע"ז כ"א, ע"א נחלקו ר"מ ור"י בכבוש יחיד אי הוי כבוש או לא. רש"י בגיטין ח', ע"ב פירש — "כ"י שלא היו כל ישראל ביחד וכבשוה לצורך כל ישראל", ובע"ז כ' ע"ב פירש — "שלא על פי הדבור, ובלא ששים רבוא", ובתוס' שם כ"א ע"א ד"ה כבוש יחיד וז"ל: "ויותר נראה כמו שפירש הר"ר יצחק מהרפוט דכל מה שכבוש יחיד כגון יאיר בן מנשה אינו א"י. אבל קשיא דאי מא"י היא אי"ז קרוי כ"י, ואם מחו"ל הוא אפ' היו שם ששים רבוא קרוי כבוש יחיד". ופירשו ע"פ הספרי דאין נפ"מ אם כבוש רבים או יחיד, רק דהוי כבוש שלא ברשות. יעו"ש וכ"כ בגיטין שם.

אבל הר"מ בפ"א מתרומות ארכבה אתרי ריכשי וז"ל שם ה"ב: "א"י האמורה בכל מקום הוא בארצות שכבושן מלך ישראל או נביא מדעת רוב ישראל, וזהו הנקרא כבוש רבים. אבל יחיד מישראל או משפחה או שבט שהלכו וכבשו לעצמן מקום אפילו מן הארץ שנתנה לאברהם אינו נקרא א"י כדי שינהגו בו כל המצוות, ומפני זה חלק יהושע ובית דינו כל א"י לשבטים, אע"פ שלא נכבשה, כדי שלא יהיה כ"י כשיעלה כל שבט ושבט לכבוש חלקו". ושם ה"ג גבי סוריא כתב: "ומפני מה ירדו ממעלת א"י, מפני שכבוש אותם קודם שיכבוש כל א"י וכו' והינו כספרי, וצ"ע דאם פירש כרש"י, כ"י — של יחיד, ופסק דלא שמיה כבוש, ל"ל לטעם הספרי.

וידוע מש"כ בזה הדבר אברהם ס"י דודאי הוי כ"ר אלא דמכיון שעשה שלא כדין ושלא ברשות התורה הוי כ"י. ודבריו תמוהים, דבר"מ מפורש דהכבוש היה כדין והיה עושה ע"פ בי"ד הגדול. (ושלא כרמב"ן שכתב דהכבוש היה שלא ברשות בי"ד). אלא דהוי דין מסוים שלא חלה קדושה על כבוש קודם שנכבשה כל הארץ, אבל לא נראה מהר"מ דהסיבה היא משום שהכבוש היה שלא כדין.

ג) שיטת החזו"א שביעית ס"ג — במה שכתב הרמב"ם שכבושן מלך או נביא, כתב החזו"א שמקורו במשנה במסכת שבועות יד, ע"א בהוספה על קדושת ירושלים או העזרות, ושם נאמר: "שאינן מוסיפין על העיר ועל העזרות אלא במלך ונביא כו'" ובגמ' טז, ע"א

דבאחד מכל אלו סגי. וזהו מה שפסק הר"מ מלך או נביא. (עיי"ש בחזו"א ס"ק ט"ז). והכבוש
הוא מעשה קידוש, ולכך "הדין נותן שצריך ע"פ ביי"ד הגדול". וגדר כבוש יחיד פירושו
ש"אין זו חובת ישורון, אלא כיחיד העושה לצרכו".

"ומש"כ שם דבעינן מדעת רוב ישראל צ"ע מקורו. ובסיפא כתב רבנו אבל יחיד וכו',
ולא הזכיר רבותא דאפ' מלך בלא דעת רוב ישראל או רוב ישראל בלא מלך, וכן בה"ג
כתב אע"פ שמלך ישראל הוא וע"פ ביי"ד הגדול הוא עושה ולא הזכיר מדעת רוב ישראל
וצ"ע". ועוד נתקשה החזו"א שם "ומפני זה חלק יהושע ובי"ד וכו' צ"ע דמה ענין חלוקה
לכאן דכש"כ שאם לא היתה נחלקת קודם כבוש והיה הכבוש לצורך כל ישראל דחשיב
כבוש רבים, והעיקר תלוי רק בהסכמת יהושע ובי"ד על הכבוש".

שיטת החזו"א היא דהכבוש הוא מעשה קידוש, דבעינן מלך או נביא לקידוש, וכקדושת
ירושלים ובאחד מכל אלו סגי. וכיון שהכבוש מקדש צריך הסכמת ביי"ד, וזהו העיקר בכיבוש
רבים דהוי בהסכמת ביי"ד הגדול, וכפי שנסתפק שם לאמר דאפ' בכבוש יחיד ואח"כ הסכימו
בי"ד הגדול שפיר מוקדש. אלא שנשאר בכמה קושיות כנ"ל: מנ"ל דבעינן דעת רוב ישראל,
ומדוע לא הזכיר הר"מ רבותא במלך בלי דעת רוב ישראל ומדוע בעינן שיחלק יהושע
לפני הכבוש.

ויש להוסיף לקושיות דבהלכה ב' בעיקר דין הכבוש ותנאיו לא הזכיר הר"מ כלל
הסכמת הסנהדרין ורק בה"ג הזכירה, וצ"ע לשיטת החזו"א דהיא עיקר בתנאי הקידוש.
ועיקר שיטתו לענ"ד תמוהה. דפשוט וברור דדעת רוב ישראל יליף ליה הר"מ מדין כבוש
רבים וזהו מקורו. (אמנם צ"ע כנ"ל). דכתב: "אבל יחיד מישראל וכו'". ודאי זהו כבוש
יחיד, והר"מ מפרש כ"י כדברי רש"י. גם עיקר שיטתו דמלך או נביא הוי מדין קידוש,
וכבקדושת ירושלים נלע"ד תמוה, אמנם צ"ע מה ענין נביא לכאן.

ד) והרב ב"משפט כהן" (קמ"ד, קמ"ה) אגב מה שדן שם אם מלך הוי לעיכובא, עמד
על זה שהר"מ הזכיר כאן מלך מדעת רוב ישראל, ובהל' מלכים פ"ה הזכיר רשות הבי"ד
ולא הזכיר דעת רוב ישראל. דהכא מיירי במלחמת כבוש הארץ ג"כ ולכן ל"ב להסכמת
סנהדרין, ורק לרוב ישראל, ומדין כבוש רבים, משא"כ בהל' מלכים דמיירי במלחמת רשות
בע' סנהדרין. ביאור דבריו; יש כאן שני דינים בסנהדרין:

1. מדין דעת רוב ישראל, וסגי בסנהדרין לדעת רוב ישראל. וא"ש מש"כ הר"מ ה"ג מדעת
סנהדרין ולא הזכיר דעת רוב ישראל.

2. מדין רשות למלחמה, ולמלחמת רשות דבע' סנהדרין לדין המלחמה ממילא סגי בזה
גם לדין דעת רוב ישראל. עולה לפ"ד דבע' מלך או נביא לדין המלחמה. (וצ"ע קוש'
חזו"א נביא מה מהני). ודעת רוב ישראל לדין כבוש רבים, ולזה סגי גם בדעת סנהדרין,
ולדין מלחמת רשות בלא"כ בע' דעת סנהדרין, ואין דין המלך דין בקדוש כחזו"א,
אלא דין במלחמה.

ה) ואשר נ"ל בבירורא דהך מילתא, הזכרנו לעיל חקירת המנ"ח בחיוב תרו"מ אם
הוא מדין קדושת הקרקע או שא"י לענין זה הוי הארץ של ישראל, היינו שנכבשה על ידיהם.
ובר"מ הנ"ל כ' "א"י האמורה בכל מקום היא בארצות שכיבשן מלך ישראל וכו'". ולא

הזכיר כלל דבע' גבולות א"י. (אותם הזכיר רק בדין סוריה בה"ג). ומבואר בדבריו דמצוות אלו קשורות לארץ שבשליטת ישראל, ורק יש דין שיכבשו קודם את א"י. והגר"ש ישראלי שליט"א בספרו "ארץ חמדדה" כתב שחקירה זו הנה מחלוקת ראשונים. והביא דברי רש"י כתובת כ"ה במה דבע' לכבוש וחלוק משום "תבואת זרעך". ועוד עי"ש ש"ב סי' ג', ועג"כ בספר הג"ל סי' א' בשם תוס' קידושין ל"ט, ע"א דהמצוה התלויה בארץ היא חובת קרקע או גידוליה ובקרקע תליא, משא"כ לר"מ תלויה בארץ הכוונה א"י.

ונו' מבואר ג"כ בר"מ תרומות שם ה' כ"ו דבע' ביאת כולכם בתרומה, והנו"כ שו"ט במקור הר"מ. ובביה"ל ח"ג ס"א כתב דהוי משום דבע' כבוש וחלוק. ועי"ש שהביא ירושלמי דנחלקו בבית שני אי בע' להכי, והסברו בגמ' כתובות יעו"ש. ובנו בחי' הר"ח הלוי דרך בדרכו וכתב דהוי תנאי בזמן הכבוש ואפילו הלכו אח"כ ולא כדין "כל יושביה עליה" דיובל עי"ש. וזהו אפילו בימי עזרא דל"ה כבוש ורק חזקה. ונראה דמה דבע' ביאת כולכם היא לאשווי עליה שם ארצם של ישראל, והוי חד דינא עם כבוש רבים ודעת רוב ישראל. דבע' שיבואו כולם וגם שכולם יכבשוה ומשום דבלאה"כ ל"ה הארץ של עם ישראל, ורק עי"ז חל עליה דין א"י ולכך בע' לכבוש וחלוק, והר"מ לשיטתו.

ואשה"ט מחלוקת התוס' והר"מ גבי כבוש יחיד. דלדברי התוס' דלא בע' לכבוש לאשווי לשם ארצם של ישראל, דא"י תליא בקרקע ודין הכבוש הוי מדין אחר, "תבואת זרעך" או משאר טעמים, ודאי דמהני כבוש יחיד, דא"י מקרי אפילו בלא כבוש, משא"כ לפי דברי הר"מ דבע' לכבוש לאשווי שם א"י, ודאי דבע' לכבוש כל ישראל, וזה פירוש דעת רוב ישראל.

נבאר בזה דברי התוס' בעי"ז הג"ל, וביאור קושיתם דבא"י לעולם הוי כבוש רבים ומשום שזוהי ארץ ישראל, וכל יהודי שכבשה כבושו הוא כבוש של א"י, דאין היא רכוש הפרטי, אלא, לעולם שם א"י עליה, ואפילו בכבשה יחיד. ובכבשו מחו"ל אפילו ברבים מקרי כבוש יחיד ומשום דחו"ל ל"מ א"י, דבקרקע תליא מילתא, ומה שהחליטו, ואפילו הרבים, לכבוש בחו"ל אין זה כבוש של עם ישראל מצד העם הכובש את ארצו, דארצו דיקא בגבולותיה, אלא החלטת רבים להוסיף להם נחלה, אבל ל"מ כבוש א"י, אלא מצד רצונם הפרטי, ואין בזה דינים של א"י. ותירצו דהוי כבוש ברשות, ומדין "כל מקום אשר תדרוך כף רגלכם". דהתורה הרשתה לכבוש ולהוסיף על א"י, והעיקר תלוי ברשות התורה, ועי"ז חל על הכבוש קדושת קרקע.

ושיטת רש"י עכצ"ל אפילו דלא בע' לכבוש לאשווי שם א"י, מ"מ כיון דבע' לכבוש לדין "תבואת זרעך" ולדין "כל מקום אשר תדרוך" בע' לכבוש רבים דבלאה"כ ל"מ כבוש דשם כבוש לדברים אלו הוי רק כבוש הרבים, וא"ש משכ"ל בישוב דעת רש"י ולשיטתו. (1) איידי דאתינן להכי, נ"ל דמה דבע' מלך אין זה משום הקידוש או מדין המלחמה, אלא מדין הכבוש בדוקא, דבלאה"כ ל"מ כבוש של עם ישראל.

דהנה כבר עמד החזו"א במש"כ הר"מ ה"ג "אע"פ שמלך ישראל וע"פ בי"ד הגדול הוא עושה" ולמה לא הזכיר שעשה מדעת רוב ישראל, ונראה דכיון דהוי מלך ישראל, שוב אינו צריך לדעת רוב ישראל, כיון שיש למלך כח כפיה להוציא את העם למלחמה

וברשות הסנהדרין, שוב מקרי כבוש של עם ישראל, לאשווי שם א"י ושפיר מקרי כבוש רבים. וזהו שהדגיש הר"מ "אע"פ שמלך ישראל" ודאי כוונתו דמשה"כ מקרי כבוש רבים, וכדעת הספרי ולא פסק כסוג'. וכן יש לקרוא את הר"מ בה"ב "א"י האמורה בכל מקום היא בארצות שכבשן מלך ישראל, פסיק, או נביא מדעת רב ישראל". והיינו דבמלך ודאי ל"ב לדעת רוב ישראל. ומה דבע' לדעת רב ישראל זהו דוקא בנביא, דבלא"כ ל"מ כבוש רבים. ואין כוונתו לנביא מצד נבואתו, אלא ע' לשון הבה"ג — "שופט". (ע' בר"מ מורה נבוכים ח"ב פ"מ "והיתה מחכמת הבורא בקיום המין הזה כיוון שרצה מציאותו שנתן ב'טבעו שיהא לאישיו כח הנהגה. ולכן מהם מי שהוא עצמו אשר הודע באותה הנהגה והוא הנביא וכו'". דלנביא יש כח הנהגה).

מבוארים דברי הר"מ כמין חומר, דבהל' מלכים דמיירי בדין המלחמה הזכיר מלך וסנהדרין דזהו דין המלחמה, ולא בעי' דעת רוב ישראל דהוי דין בכבוש רבים, ומצד הקידוש. ובהל' תרומות לא הזכיר סנהדרין ורק מלך או נביא מדעת רב ישראל דמשה"כ מקרי כבוש רבים ולאשווי שם א"י. ולכך לא הזכיר רבותא מלך שלא מדעת רב ישראל כקוש' חזו"א דבמלך ודאי ל"ב דעת רב ישראל. ואתי שפיר מש"כ ביהושע ובי"ד דחלקו מקודם דבלא"ה חשוב כיבוש יחיד דנעשה ע"י השבטים בנפרד. אין מקום להסתפק אם מלך לעיכובא דודאי מהני נביא מדעת רוב ישראל, אע"ג דלאו מלך הוא. רק סנהדרין במלחמת רשות יש להסתפק אם הוא לעיכובא. ועיקר מחלקות הספרי עם הסוג' בגיטין היא בזה גופא, אם סגי במלך לדין כבוש רבים, והר"מ פסק כספרי, ומ"מ צריך לפסוק גם בדין כבוש יחיד, והנפ"מ היא לנביא, דאין לו דין כפיה של מלך ובע' לדעת רוב ישראל. ואכתי פש לן לבאר מדוע פסק הר"מ כספרי ולא כסוגין.

ז) בסוג' גיטין דף ח' מבואר דהך בריתא דסוריא חייבת במעשר ובשביעית כא"י שהיא סמוכה לא"י, ורוב ישראל הולכין ושבין שם. ובה' כ"ב גבי פירות א"י שיצאו לחו"ל הביא הך ברייתא להלכה, וזה לשונו: "והקונה בה קרקע כקונה בא"י לענין תרו"מ ושביעית והכל בסוריה מד"ס" וכבר נתקשה בזה בכסף משנה שם ותיריך — דה"מ למימר הכי וכו' עי"ש. ועוד תירץ בשם הר"י קורקוס דטעמא משום דקתני בה חייבת בתרו"מ כא"י עי"ש ודוחק. ובמאירי כתוב שלא פסק כברייתא וכל זה צ"ע.

ובה"א פסק הר"מ דנביאים התקינו שיהו נוהגות (תרו"מ) אפילו בארץ שנער מפני שהיא סמוכה לא"י, ורוב ישראל הולכין ושבין שם. ובה' כ"ב גבי פירות א"י שיצאו לחו"ל פסק דפטורין מתרו"מ, וביצאו לסוריה חייבין מדבריהם, והרידב"ז נתקשה מדוע ביצאו לשנער ומצרים וכו' דחייבין בתרו"מ לא יהיו חייבים מדבריהם עמשכ"ש.

ופשוט דחלוק דין סוריה מדין שנער, עי"ש בה"ו, "נמצא כל העולם לענין מצוות התלויות בארץ נחלק לג' מחלוקות. א"י, וסוריה וח"ל וכו' וח"ל נחלקת לשנים: ארץ מצרים וארץ שנער וכו'". א"כ שאני חיוב תרו"מ בסוריה מחיוב תרו"מ בשנער. והחילוק ברור דסוריה הוי מד"ס א"י, משא"כ שנער הוי חו"ל ורק התקינו הנביאים שיהיה נוהג בה חיוב תרו"מ.

וסברת הדבר נראית, דודאי כבוש של דוד כבוש מקרי, והוי ארצם של ישראל, דהוי

כבוש של מלך כפי שכתב הר"מ. ומה שלא חל חיוב תרו"מ אע"ג דהוי ארצם של ישראל, זהו דין מסוים ב"כל מקום אשר תדרוך כף רגלכם" דמיניה ילפי' לדין הכבוש, דדין זה נוהג רק לאחר שנכבשה א"י, אבל כבוש יש כאן רק לא חייבה התורה שינהג בה דין תרו"מ מסיבה זו.

ונראה דזה תלוי בהך פלוגתא דסוגיה והספרי. דאי"נ דכבוש דוד הוי כבוש יחיד ולצרכו ולא מקרי כבוש של עם ישראל, א"כ ודאי דחשיב חו"ל, וא"א לאוקמי הברייתא כהך מ"ד. ע' לשון ר"מ בה"ד "והקונה בה קרקע כקונה בא"י לענין תרו"מ וכו'" וזה ודאי ל"ש בארץ שנער. הה"נ בסוריה למ"ד כבוש יחיד ל"ש כבוש. וכן דייק הר"י קורקוס הג"ל דחייבת בתרו"מ כא"י, משום דהוי מדין א"י ולכך העמידה סוגיה הך ברייתא רק למ"ד כבוש יחיד ש"כ. אבל לפ"ד הספרי דכבוש מלך הוי כבוש רבים והוי כבוש של ישראל, ורק הדין המסוים של "כל מקום אשר תדרוך...". ליתא בכבוש סוריא שפיר אפ"ל דהוי א"י לענין תרו"מ ומד"ס ושפיר אפשר לאוקמי הברייתא גם כמ"ד כבוש יחיד לאו ש"כ מבואר היטב דהר"מ פסק כסתמא דברייתא, ולפי פרוש הספרי ושלא כסוגיה.